

Петербург: В Типографи Второго Отделения Собственной Его Императорского Величества Канцелярии, 1857. 565 с.

29. Хитровська Ю. В. Правобережне православне духовенство та український національний рух у XIX – на початку XX ст. *Інтелекція і влада*. Одеса: Вид-во «Екологія», 2008. Вип. 13. С. 30–35.
30. ЦДІАК України. Ф. 442. Оп. 862. Спр. 90. Арк. 13.
31. ЦДІАК України. Ф. 442. Оп. 858. Спр. 75. Арк. 10.
32. Цецик Я. П. Роль чорносотенного СРН в ускладненні міжнаціональних відносин на Волині у 1906–1914 рр. *Історичний архів. Наукові студії*: зб. наук. праць. Миколаїв: Вид-во ЧДУ ім. Петра Могили, 2015. Вип. 14. С. 128–135.

Боярчук Андрей. *Участие православного духовенства Волынской губернии в деятельности «Союза русского народа»*. В статье раскрывается участие православного духовенства Волынской губернии в деятельности черносотенной организации «Союза русского народа». Показана структурная организация Почаевского отдела СРН, определяется доля представителей духовенства, которые были окружными старостами и организаторами его низовых звеньев. Дается характеристика волынских клириков-черносотенцев в экономической, общественной и культурно-просветительской сферах.

Ключевые слова: «Союз русского народа», Почаевский отдел СРН, союзный староста, священник.

Boyarchuck Andrei. *Participation of the Orthodox Clergy of the Volyn Province in the Activities of the «Union of the Russian People»*. The article reveals the participation of the Orthodox clergy of the Volyn province in the activities of the organization «Union of the Russian people». The structural organization of the Pochayiv Department of the SRN is shown, and a certain proportion of the clergy, who were district chiefs and organizers of its grass roots, were determined. This is a description of the activities of Volyn clerics in the economic, social and cultural-educational spheres.

Key words: «Union of the Russian people», the Pochayiv branch of the SRN, the Union chief of staff, the priest.

Стаття надійшла до редколегії
09.10.2017 р.

УДК 94(477.83/.86)

Ігор Райківський

Відображення українського національного руху Галичини в журналі «Киевская старина» (1882–1906 рр.)

До 135-річчя від заснування часопису

У статті висвітлено відображення на сторінках журналу «Киевская старина» українського руху в Галичині. Редакція підтримувала діяльність галицьких народців, давала уявлення про слабкість зв'язків підросійської України з краєм, що відіграли особливу роль у процесі формування ідеї української національної єдності.

Ключові слова: журнал, громадське життя, національний рух, національна єдність (соборність), Галичина.

Постановка наукової проблеми та її значення. XIX ст. увійшло в історію як період формування модерної української нації, вирішальним чинником у процесі національного відродження стала діяльність інтелігенції по обидва боки кордону між Російською та Австро-Угорською імперіями. Однією з малодосліджених сторінок в історії є відносини між діячами двох «гілок» українського руху в другій половині XIX – на початку XX ст. Під цим кутом зору значний інтерес викликає відображення на сторінках щомісячного історико-етнографічного й літературного журналу «Киевская старина», що виходив у Києві з січня 1882 р., актуальних питань національного життя в Галичині. Обрана тема привертала увагу істориків [16; 41–43 *та ін.*], у т. ч. автора цієї статті [46–48] та досі є актуальною.

Мета статті – проаналізувати відображення українського національного руху Галичини в журналі «Киевская старина» (1882–1906 рр.).

Виклад основного матеріалу й обґрунтування отриманих результатів дослідження. Серед засновників часопису були видатні наукові й громадські діячі В. Антонович, О. Лазаревський, П. Житецький та ін. Журнал упродовж чверті століття залишався єдиним періодичним друкованим

¹ © Райківський І., 2017

органом на підросійській Україні й цілком мав українознавчу тематику. В умовах урядових репресій щодо українства в Росії за Емським указом 1876 р. редакція журналу, що друкувався російською мовою, доклала чимало зусиль для розвитку української культури, утвердження національної самосвідомості.

«Киевская старина» містила наукові праці з української історії, мовознавства, фольклористики й етнографії, твори Лесі Українки, І. Нечуя-Левицького й багатьох інших письменників. Усього за 25 років вийшло 94 томи (300 чисел) журналу. Прикладом ідейного впливу журналу на тогочасну українську інтелігенцію стало формування ідейного світогляду М. Грушевського. Він писав у споминах: «...Сі книжки («Киевскую старину» передплачував його батько з 1882 р. – *І. Р.*) поглибили мої симпатії й інтереси до української старовини, вони вперше дали мені хоч в деякій мірі поняття про сучасний стан українського життя, українського руху...» [9, с. 120]. Щоправда, історію України-«Малоросії» та її культуру на сторінках журналу дозволялося розглядати лише як регіональний різновид загальноросійської історії, автори й видавці були змушені замаскувати все, що стосувалось українського народу, русофільськими термінами «южная половина России», «малорусская народность» і т. п. Застосування в журналі української мови, забороненої царизмом, дозволялося лише в окремих випадках з огляду на наукові цілі видання та обмежене коло передплатників (800–1000 чол.) [16, с. 65, 73].

Під заборону цензури потрапили стосунки редакції з українськими виданнями й товариствами за кордоном, зокрема не дозволялися передплата, поширення та реклама галицьких періодичних видань [16, с. 74]. У листі до одного з лідерів галицьких народовців А. Вахнянина 17 лютого 1886 р. М. Лисенко із сумом писав про скромне відзначення українськими громадівцями Наддніпрянщини 25-ліття від смерті Т. Шевченка: «...Ми собі, по закутках ховаючись, удаючи “Русь єдину”, мусимо нишком святкувати. Оттака халепа в своїй хаті!» [23, с. 166]. Однак, незважаючи на цензурні перешкоди, журнал став своєрідним рупором українофільства, постійно інформував своїх читачів про становище українського населення за межами Російської імперії. Лідери наддніпрянських громадівців-українофілів проявляли особливий інтерес до національного руху в Галичині, де місцеве населення називало себе русинами, руськими (утвердження етноніму «Україна» («українець») відбулося в кінці XIX – на початку XX ст.). У журналі «Киевская старина» регулярно містилися публікації про особливості національного життя галичан.

Уявлення про етнічну єдність Наддніпрянщини з Галичиною давала програма «Киевской старины», що була підписана Ф. Лебединцевим і затверджена міністром внутрішніх справ Росії в жовтні 1881 р. Програма підкреслювала важливе значення Києва в житті «южнорусского народа», що не переставав бути «средоточием духовной его жизни». Редакція журналу наголошувала, що «все, что жило одною с ним (Києвом. – *І. Р.*) жизнью, тяготело к нему как к своему духовному центру, думало с ним одною общею мыслью и говорило одним языкомъ, ... все это – от устьев Днепра до берегов Буга и Немана, до верховьев Сана (Сян – річка, притока Вісли в Карпатах, на берегах якої лежить Перемишль) и подножия Карпат, имеет одну с Киевом историю, и все их прошлое является нам в одном нераздельном образе Киевской Старины». У програмі з сумом говорилося, що «Русь Галицкая и Угорская утрачены нами из виду с тех пор, как очутились они за кордоном» [43, с. 157, 158]. Видавці передбачали висвітлення різних сторін життя українського («южнорусского») народу обабіч Збруча.

Якщо в 1880-ті рр. «Киевская старина» мала науковий, аполітичний характер, то в період редакторства В. Науменка (з 1893 р.) вона набула рис українофільського органу, на сторінках якого розгорнулася боротьба за вільний розвиток української національної мови й літератури, а на початку XX ст. з'явилися публіцистичні статті, що характеризували сучасну політичну ситуацію на Наддніпрянській Україні, а також у Галичині й Буковині. Київська «Стара громада» вважала друк журналу «патріотичною справою», покривала дефіцит видання з каси громади, за рахунок обов'язкових щомісячних внесків та з добровільних пожертв наддніпрянської громадськості [43, с. 61, 63]. Серед авторів журналу поряд з українськими діячами з Наддніпрянщини були галичани В. Гнатюк, Я. Головацький, котрий із 1867 р. проживав у Росії, Ю. Яворський – русофіл, який переїхав до Києва 1904 р., буковинці О. Кобилянська, Ю. Федькович. Однак найбільш активно співробітничав із журналом І. Франко – автор 28 публікацій протягом 1888–1906 рр. (статей з історії, етнографії та літературознавства, фольклорних пам'яток, літературних творів, рецензій) [43, с. 214, 247, 343, 344, 358].

На сторінках журналу містилися публікації про історію Галичини. Зокрема, писалося, що край із кінця XIV ст. надовго опинився під пануванням Польщі. Унаслідок польсько-шляхетського гніту виникла реальна загроза денационалізації «русского населения», що отримало змогу більш вільно розвиватися

лише після переходу краю під владу Австрії наприкінці XVIII ст. «...Русское начало снова оживает, – писав І. Линниченко, – и громко заявляет свои национальные права, ... остановить рост этого национального самосознания было уже невозможно». В умовах конституційного режиму з 1860-х рр. «русское население Галиции ... принуждено отстаивать шаг за шагом каждый клочек своего национального тѣла, каждый звук своего родного языка» і досягло в боротьбі за національні права значних успіхів [22, с. 199]. Автор звернув увагу на посилення культурних зв'язків між етнічними українськими землями під владою Росії та Австро-Угорщини. «Попробуйте переѣхать изъ южной Руси за рубежъ въ Русь галицкую, ... зайдите въ сельскую хату и взгляните въ народный обликъ... Тѣ же родныя южно-русскія черты, тотъ же чистый и свѣтлый народный говоръ, тѣ же знакомыя пѣсни, тѣ же родныя преданія» [23, с. 199, 200]. Перебуваючи під подвійним гнітом, польським і німецьким, галицькі русини, за словами журналу, розгорнули боротьбу за «политическую равноправность и сохранение своей вѣры и национальности», «наши братья галицкіе представляютъ собою общество, не подраздѣленное ни на какіе классы» [14, с. 595].

Історію Галичини висвітлено в контексті відносин русинів-українців із поляками й «великоросами»-росіянами. У журналі записано, що в період Хмельниччини русини зробили спробу позбутися гніту польської шляхти, уклавши угоду з московським царем. Однак сподівання на рівноправність не справдилися, «вмѣсто русина (тут і далі – виділено автором. – І. Р.), называемого уже то малоруссом, то южноруссом, ... а то и просто хохломъ, онъ подпѣръ своей головой Московское царство, помогъ ему превратиться въ Россійскую Имперію и въ концѣ концовъ поспособствовалъ ему покорить подъ ноги и третьяго брата, прежняго своего пана». Після розпаду Речі Посполитої панування польської шляхти на значній частині етнічних українських земель залишилося: «Австрія предоставила ему (поляку. – І. Р.) быть паномъ въ Галиции, а Россія – въ западной и юго-западной своей части» [29, с. 307]. Автор усвідомлював подібність структури населення в Галичині й на Правобережній Україні. Австрійська влада вважалася більш сприятливою «для национальности русской въ Галиции, чѣмъ времена Польши». В умовах демократизації суспільного ладу в Габсбурзькій монархії з 1860-х рр. «обездоленный исторически русинскій народъ проснулся», «русини наконецъ стали твердо на вѣрномъ пути мирнаго культурнаго труда, на почвѣ національнаго просвѣщенія...». Однак національне відродження в Галичині наштовхнулося на опір ворога «украинскаго народа все той же польской шляхты» [51, с. 708].

Серед публікацій з історії Галичини виділялися статті колишнього діяча «Руської трійці» Я. Головацького, що перейшов на «москвофільські» позиції і в 1867 р. виїхав до Росії. Про І. Вагилевича він писав, що той, захопившись полонофільством, став жертвою «за свой самообманъ и наивное довѣріе къ польской лести и чести» [55, с. 453]. Цікаву інформацію можна було почерпнути зі спогадів Я. Головацького про «азбучні війни» в Галичині, що виникли як протест проти спроб перевести «русську» мову з кирилиці на латинку. У середині 1830-х рр. алфавітний проект Й. Лозинського з метою запровадження польського алфавіту в руську писемність був «не маловажень, – писав Я. Головацький. – Прийми галичане въ 1830-хъ годахъ польское абецадло, – пропала бы русская индивидуальная народность, улечутился бы русскій духъ...» [54, с. 647]. Як відомо, австрійський уряд стояв тоді «въ нейтральномъ отдалении, въ сторонѣ». Однак у 1859 р., коли зроблено нову спробу запровадити латинський алфавіт, боротьба розгорілася «съ большей силой», «затѣями противъ кириллицы» керували урядовці, передусім польський намісник краю А. Голуховський [54, с. 649].

Витоки української («малоруської») орієнтації серед галичан редакція пов'язувала з діяльністю «Руської трійці»: М. Шашкевич у 1837 р. поставив питання «малорусскаго языка... такъ же ясно», як І. Котляревський у Росії в 1798 р. Під час революції 1848 р. в Австрії, писав журнал, «галицкіе малороссы выступили на арену политической дѣятельности, какъ самостоятельный малорусскій народъ». Однак частина галицької інтелігенції, яка ще не прийшла, за словами журналу, «къ ясному національному самосознанію, слишкомъ лѣнивая для того, чтобы позаботиться о самостоятельномъ національномъ существованіи», стала на русофільські позиції. Вони вхопилися за ідею «готоваго русскаго языка, какъ за спасательный якорь», у місцевій пресі в 1866 р. відкрито висунули лозунг – «одинъ народъ – одинъ языкъ (великорусскій)» і стали «изъ себя корчить «галицкихъ великоруссовъ», хотя русскаго языка не знали...». Тож їх було прямо названо «quasi-великоруссами» [21, с. 75, 76]. «...Малорусскій литературный языкъ въ Галичинѣ и Украинѣ одинъ, – наголошував В. Науменко, – ... въ настоящее время нѣтъ основанія опасаться раздвоения между русскими и австрійскими украинцами на почвѣ литературнаго языка» [21, с. 79]. Він влучно висловився, що ревнителі російської мови в Галичині писали «не по-русски и не по-малорусски, а мало по-русски (виділено в оригіналі. – І. Р.)» [35, с. 452].

Діяльність москвофільських лідерів у журналі оцінювалася вкрай негативно: А. Добрянський, Б. Дідицький та І. Гушалевич – «инвалиды», А. Петрушевич – історик «въ средневѣковомъ духѣ, безъ всякаго значенія въ научномъ мірѣ, І. Шараневич – відомий лише «въ тѣсномъ кругу своей партіи» тощо [21, с. 76]. Водночас піддано критиці макаронічне москвофільське «язичіє» як суміш «церковно-славянскаго, русскаго, польскаго и малорусскаго языковъ», яке ««общеруссы» выдають за русскій литературный языкъ», не знаючи справжньої російської літературної мови. Москвофіли не розуміли, що українська мова виникла на народномовній основі, «малорусскій литературный языкъ созданъ на почвѣ живой народной рѣчи и, какъ языкъ живого многомилліоннаго народа, развивается на нашихъ глазахъ...» [21, с. 78, 79].

Публікації в «Киевской старине» давали уявлення про діяльність народовських діячів та організацій у Галичині. Зокрема, «Просвіта», створена в 1868 р., мала на меті розповсюдження «русской грамотности среди галицко-русскаго народа», а видання товариства «расходятся въ громадномъ количествѣ», щоб «возбудить и просвѣтитъ народное самопознаніе» [7, с. 649]. Містилися позитивні відгуки про діяльність літературного Товариства ім. Шевченка у Львові, що реорганізовано в 1893 р. в наукове, зробило помітний внесок у справу вивчення «мѣстной истории и литературы» [3, с. 73]. Із прихильністю журнал писав про лідерів народовського руху в Галичині: В. Барвінський зробив вагомий внесок у видання часописів «Правда» («лучшій галицкій журналъ») та «Дѣло» («самая серьѣзная и честная русинская газета» [6, с. 489], С. Качала користувався авторитетом не лише серед «всѣхъ русиновъ безъ различія партій и направленій, но и поляковъ» тощо. Політичне товариство «Народна рада», створене в 1885 р., передбачало «фактически предоставитъ русинамъ всѣ тѣ права, которыя признаются за ними въ принципѣ» (на законодавчому рівні. – І. Р.), але «пока еще не выполняются» [49, с. 505, 506]. З особливою теплотою журнал писав про літературну діяльність І. Франка та Ю. Федьковича. Про мову Франкових творів говорилося, що «въ этомъ говорѣ, столь близкомъ къ украинскому, встрѣчаешь ту же звуковую прелесть простонародной ... рѣчи» [17, с. 376], а Ю. Федьковича названо «буковинським Шевченком» [32, с. 105].

На сторінках журналу друкували статті М. Костомаров, В. Антонович, В. Науменко та ін., котрі утверджували думку про всеукраїнську національну єдність. На думку М. Костомарова, русини в Австро-Угорщині «принадлежатъ къ одной этнографической вѣтви съ южно-руссами Русской имперіи». Однак в умовах антиукраїнських репресій царизму він уважав, що в Росії достатньо вдовольнитися «літературою для домашнього вжитку»: «Общерусскій языкъ – не чужой, не заимствованный языкъ, а выработанный усилиями всѣхъ русскихъ, не только великороссіянъ, но и малоруссовъ, ... давно уже сталъ культурнымъ языкомъ всего южно-русскаго края» [20, с. 221, 223]. Видатний історик підкреслював специфіку мовної ситуації в Галичині, де «общерусскій книжный языкъ не могъ сдѣлаться языкомъ интеллигентнаго общества, какъ у нашихъ южно-руссовъ», інтелігенція користувалася чужою «культурною» мовою – польською або німецькою, а для збереження національної ідентичності перетворювала «родное нарѣчіе ... въ культурный языкъ» [20, с. 223]. Отже, у його розумінні українська народно-розмовна мова могла вільно розвиватися тільки в конституційних умовах Австро-Угорщини. У лояльних висловлюваннях під царською цензурою М. Костомаров засвідчував національну єдність русинів-українців обабіч Збруча.

Природне право на розвиток української літературної мови в Галичині підтримав В. Антонович, котрий у журналі переконливо спростував твердження про нібито сепаратизм галицької літератури. Він стверджував, що тут історично склались умови для входження живої народної мови в літературу, освіту, адміністрацію: «...Общерусская литература никогда не распространялась на Галицкую Русь». Єдиний порятунок від германізації та ополячення галицькі народовці слушно вбачали в розвитку самостійної літератури на народній основі. Отже, за висловом В. Антоновича, «не было нужды сепарировать себя отъ чего бы то ни было, такъ какъ *общаго* въ Галицкой Руси не было, возникла просто самостоятельная, а не сепаратистическая дѣятельность» [1, с. 415]. Було піддано критиці діяльність москвофілів у Галичині: «Большинство членовъ старорусской партіи, къ несчастью, русскаго литературнаго языка не знаетъ...». На думку автора, упродовж півстоліття серед москвофілів не виявилося жодного «не только выдающагося, но даже середняго хорошаго поэта или беллетриста» [1, с. 402, 403].

Редактор журналу В. Науменко підтримав тезу про необхідність розвитку простонародної галицько-русської мови як літературної, «общерусскій языкъ ... не можетъ быть удѣломъ Галицкой, Буковинской и Угорской Руси». Російська мова є чужою для галичан, не могла бути використана «для высшихъ

культурних задач», бо неможливо «всю Галицію покрити школами низшими, середніми і висшими з преподавательськимъ языкомъ общерусскимъ». У творах галицьких москвофілів «искалѣчивается ... литературный русский языкъ...» [33, с. 140, 141], тоді як народовці передбачали «постепенное создание своего культурного языка, который ... выведетъ ихъ (галичан. – *I. P.*) на прямой путь къ установленію прочной національной особи среди другихъ славянскихъ и неславянскихъ народностей Австріи» [33, с. 141, 142]. В. Науменко не виключав доцільності для галичан вивчення «русского литературного языка», як і інших нерідних мов, але «одно дѣло – знать языкъ, и совсѣмъ другое – сдѣлать его своимъ литературнымъ языкомъ» [35, с. 444, 445]. Отже, було сказано про окремішність українського і російського народів, підтримку української літературної мови: «Для Галицкой Руси нѣтъ другого болѣе благоприятнаго исхода, какъ создание своего малорусскаго книжнаго языка...» [34, с. 266]. Якщо порівнювати продуктивність роботи «народовской и старо-русской (москвофильской. – *I. P.*) партій», то перша «неизмѣримо сильнѣе второй, «про що красномовно свідчать постаті народовських лідерів у науці, белетристиці й публіцистиці [36, с. 148].

Редакція журналу ознайомлювала наддніпрянську громадськість з особливостями національного життя галичан під австрійською владою. Становище народних мас у Галичині, переконував автор однієї зі статей, нагадувало життя «нашей Южной Руси, до такой степени сходно съ нашей дѣйствительностью, что иногда кажется списаннымъ прямо съ нея...» [18, с. 10, 13]. Промисловість і ремісничє виробництво в краї були слабозвинутими, важким тягарем для населення стали корчми, розташовані майже в кожному селі, де «сидить еврей, подобно пауку, стерегущій злосчастныхъ селянъ» [18, с. 21, 23]. Це стало причиною масової еміграції «южноруссов» з Галичини в пошуках роботи і кращого життя. Школа в Галичині, передусім середня й вища, «служить для другихъ народностей, а не для русскихъ» [19, с. 348–350]. Отже, «южноруссы» в Габсбурзькій монархії «составляютъ экономически и интеллектуально подавленное население, ... надъ ними господствуютъ въ Галиціи поляки съ евреями, ... результатомъ чего является потеря національности...» [19, с. 351]. Єдність «малорусской народности» в різних регіонах пояснювалася навіть фізіологічно: «...Несмотря на различіе мѣстъ наблюденія (Кавказъ, Галиція, Кіевская губ., Харьковск[ая], Полтавск[ая], Курская и др.), результаты наблюденія у всѣхъ авторовъ поразительно сходны между собою. Колебания %-наго отношенія по цвѣту кожи, волосъ и глазъ у малоруссовъ различныхъ областей – крайне ничтожны» [2, с. 325].

На сторінках журналу в 1898 р. І. Франко під псевдонімом Мирон опублікував листування П. Куліша з відомим галицьким діячем В. Барвінським. У передмові до публікації джерел указувалося, що в історії «галицкой Руси въ 60-хъ и первой половинѣ 70-хъ годовъ П. А. Кулишъ игралъ большую роль; его вліяніе ... сдѣлалось однимъ изъ твердыхъ основанийъ такъ называемой народной или украинофильской партіи въ Галичинѣ» [31, с. 83]. Серед листів опубліковано «Соборне послання Куліша галичанам», у якому висловлювалося прагнення духовного єднання обох частин України. «Мы простягаемо до васъ руки, – писав П. Куліш, – щобъ васъ прыгриты коло свого серця и вдыхнуты въ васъ живого, нескаличеного духа украинского...». Він закликав, щоб Галичина об'єдналася «духомъ своимъ зъ Україною въ єдине тило» [31, с. 116, 117]. Відзначаючи низький рівень народної просвіти в Галичині, І. Франко писав, що польська шляхта «враждебно или недружелюбно относится къ крестьянскимъ школамъ, къ читальнямъ, къ мужикамъ, выписывающимъ книги и газеты» [30, с. 159].

На зламі 1895–1896 рр. редакція журналу оголосила конкурс на написання наукової праці обсягом 25–30 друкованих аркушів з історії «соборної» України («Малороссіи») з вимогою, щоб найбільшу увагу було звернуто на період після XIV ст. Зокрема, у восьмій главі («Украина Россійская и Австрійская») програма передбачала висвітлення питань, що стосувалися національного відродження в Галичині під австрійською владою: «...Реформы Юсифа II, реакція при Францѣ I и стремленія къ германизації. Возрожденіе національное. Шашкевичъ і «Днѣстровая Русалка». Движеніе 1848 года. Двѣ партіи въ Галичинѣ: твердые русины и народовцы; ихъ цѣли и стремленія; борьба между ними» [45, с. VIII]. Незважаючи на обіцяну матеріальну винагороду в 1 тис. руб., результати конкурсу не справили сподівання редакції [53, с. 141].

Журнал висвітлював активізацію національно-визвольного руху в Галичині на зламі XIX–XX ст., що пов'язано з переходом до політичної стадії українського національного відродження. Так, писалося про «ростъ організації среди галицкихъ украинцевъ для защиты своей народности» внаслідок розширення мережі українських товариств «Просвіта», «Сокіл», «Січ» та ін. [50, с. 127, 128]. Редакція підтримала боротьбу галичан за український університет у Львові («движеніе всенародное, лежащее глубоко въ сознаніи народныхъ масс») [15, с. 345]. Серед новостворених галицько-українських політичних партій

найбільш впливовою вважалася національно-демократична (НДП), що володіла, за висловом журналу, «самою сильною організацією, значительними денежными средствами и людьми, цѣнными въ агитационномъ отношеніи» [44, с. 78].

Перша російська революція 1905–1907 рр., скасування чинності Емського указу Жовтневим 1905 р. маніфестом царя сприяли активізації українського руху на Наддніпрянщині та деякому поглибленню зв'язків із Галичиною. Напередодні й під час революції в журналі існував спеціальний відділ під назвою «Вести из Галичины», «Вести из Галичины и Буковины», «Вести из Галиции» з 1903 р. (№3) до 1905 р. (№10) [41, с. 418–425]. На сторінках «Киевской старины» надруковано низку статей із політичної та економічної історії України М. Драгоманова [12; 13] – одного з ідеологів «соборності», ім'я якого довго залишалося під забороною цензури. Водночас опубліковано матеріали й повідомлення із закликом до національної єдності українських земель. «...Русины Галиции, – зазначалося в журналі, – должны отойти къ своимъ соотечественникамъ – южноруссам, ибо это – одинъ и тотъ же народъ» [28, с. 197]. Підкреслювалося, що зусиллями львівської газети «Діло», яка відзначала свій 25-літній ювілей, «розвивається украинское слово ... (в) Украинѣ галицкой» [8, с. 154]. Крім «Киевской старины», перейменованої 1907 р. в «Україну», під час революції почало виходити близько 20 українських періодичних видань, але справжній вибух національного життя під владою Росії тривав недовго, з поразкою революційних подій журнал перестав виходити.

Загалом відомості про Галичину на сторінках «Киевской старины» не були достатньо інформативними, свідчили про слабкість наддніпрянсько-галицьких зв'язків. Так, оцінюючи бібліографічний покажчик праць, виданих українською мовою від «Енеїди» І. Котляревського, що опублікований у Києві в 1883 р., журнал відзначав, що «литература Галиции не могла войти въ его трудъ ... при тѣхъ слабыхъ литературныхъ связяхъ, которыя имѣются въ настоящее время съ нашими закордонными братьями...» [4, с. 867, 868]. «Къ намъ такъ нескоро доходятъ не только книги, издающіеся въ Галиции, но и свѣдѣнія объ нихъ, – з жалем писалося в журналі, – большей части книгъ, издающихся тамъ (у Галичині. – *І. Р.*), мы вовсе не можемъ видѣть и ничего о нихъ не знаемъ...» [5, с. 37]. Нерідко інформацію про галичан подавали у зіставленні з Наддніпрянщиною, щоб краще пояснити особливості національного життя в краї. Зокрема, сказано, що гуцули – це жителі Карпат, «своего рода Запорожская Сѣчь въ горахъ», вони розмовляють «малорусскимъ языкомъ»: «...Даже человекъ, отлично говорящій на языкѣ Шевченка и Кулиша, долженъ посвятить нѣсколько дней на ознакомленіе со специально гуцульскими выраженіями, чтобы понимать мѣстную рѣчь и самому быть понятимъ собесѣдниками. Въ сущности это дѣло нетрудное...». Улюбленим героєм краян, «бѣднаго, непредусмотрительнаго и лѣниваго населенія», був О. Довбуш – «разбойникъ» у XVIII ст. [11, с. 766, 769].

«Киевская старина» мала передплатників у Галичині, редакція в 1890 р. надсилала півтора десятки примірників «Просвіті», «Руському педагогічному товариству», видавцям часопису «Зоря», І. Франку, О. Барвінському та ін. Журнал надсилали до Львова, Тернополя, Станиславова, Стрия, Кракова, Чернівців, Відня, Парижа тощо, деякий час його передплачував Я. Головацький у Вільно [37, арк. 1, 2 зв.; 38, арк. 22]. Ціна на часопис для російських і закордонних читачів не відрізнялася, хоч, як ішлося в листі до редакції газети «Діло» 8 березня 1882 р., «надсилати журнал за кордон дорожче...». Видавці журналу пропонували не лише обмінюватися примірниками часописів, а й містити повідомлення про передплату «Киевской старины» у Львові та відповідно «Діла» – в Києві [26, арк. 1, 1 зв., 3]. Журнал викликав інтерес серед галичан, деякі з них, передусім молодь, не маючи можливості для передплати, займалися переписуванням окремих матеріалів. Так, виписки статей із «Киевской старины» за 1882–1883 рр. робив М. Павлик дрібним почерком [27]. Редакція журналу мала зв'язки не лише з галицькими народовцями, а й із русофілами. Так, редактор «Киевской старины» І. Линниченко спілкувався з Б. Дідицьким, у листі до нього з Києва 31 березня 1888 р. просив надіслати до редакції «Литературный сборник» за попередні роки, узамін пропонував примірники свого журналу «за недостающіе Вам года» [24, арк. 1].

Серед листів, що надходили до редакції з Галичини, були прохання надсилати журнал за пільговою ціною, щоб зробити його більш доступним. Подібний лист надійшов від «Академічного братства» у Львові в листопаді 1889 р., що «Киевская старина» «зискала собі поміж нами велику симпатію», але «грошей у нас дуже мало...» [39, арк. 1]. Виділ читальні львівської греко-католицької семінарії 1 січня 1890 р. просив редакцію «допомагати нас одним примірником своєї так дуже пожиточної часописи», яку «семінаристи, сини убогого народу», не могли передплатити [39, арк. 3]. Незважаючи на фінансові проблеми, видавці намагалися йти назустріч таким проханням. Підтвердженням цього стали листи-подяки зі Львова, надіслані на початку 1890 р. від читальні семінарії та «Академічного братства» до редакції журналу, що погодилася на зменшення ціни річної передплати на третину – до 8 рублів [38, арк. 4, 6]. Аналогічні прохання надсилали галицьким виданням молоді українські діячі з Наддніпрян-

щини. Так, передплативши львівський журнал «Правда» на 1892 р., студент Харківського університету І. Липа просив редакцію «зробити нам полегкість, бо 10 карб(ованців) не кожен може платити, а багато є таких, що бажали би он-як передплачувати таку гарну часопись, та ба!» [25, арк. 4]. Професор із Чернівців С. Смаль-Стоцький звернувся в 1889 р. з проханням до видавців надіслати університетській бібліотеці примірники «Киевской старины» за 80-ті рр., щоб ознайомити краян «з працями закордонської Руси-України» [40, арк. 1, 2, 2 зв.].

Отже, київський журнал викликав інтерес серед української інтелігенції в Австро-Угорщині. Українофільська діяльність редакції «Киевской старины» та її зв'язки з Галичиною потрапили в поле зору російської поліції. Так, інформатор М. Железняк у 1900 р. доносив на книжковий магазин журналу «Киевская старина», що належав, за його словами, «обществу рьяных малороссовъ» і мав на меті «наводнить все малорусскія губерніи малорусскими книгами и журналами...». Було сказано про активну позицію київської студентської молоді, котра займалася розповсюдженням заборонених українських книг і періодичних видань із Галичини, серед передплачуваних львівських журналів згадувався «Літературно-науковий вісник» [52, арк. 136, 136 зв., 138]. У донесенні прямо говорилося, що співробітники «Киевской старины» «стараются говорить и всю переписку вести только по-малорусски». Як висновок, підкреслювалася необхідність посилити нагляд за редакцією, бо навіть у друкованому каталозі літератури на замовлення містилася заборонена брошура – виступ галицького народовця О. Барвінського на шевченківських роковинах у Львові [52, арк. 138 зв.].

Висновки й перспективи подальших досліджень. Отже, «Киевская старина» обстоювала, за висловом М. Грушевського, платформу «скромного «українофільства», що мало «характер більше загальноросійський», проявлялося «у формі вивчення України, збереження традицій української мови й літератури, хоч би й дуже скромно – «для домашнього вжитку», як казали, – яке б не викликало докорів у сепаратизмі» [10, с. 403]. Цензурні утиски щодо українського руху в Росії ускладнювали зв'язки між діячами з Наддніпрянщини й південно-західної Галичини, що в останній третині ХІХ – на початку ХХ ст. мали тенденцію до посилення. Протягом усього 25-річного періоду існування журнал містив інформацію (хоч і досить обмежену) про життя галицьких русинів-українців під владою Австро-Угорщини, відіграв важливу роль у процесі формування модерної української нації, ідеалу національної єдності (соборності).

Джерела та література

1. Антонович В. Къ вопросу о галицко-русской литературѣ (по поводу статьи проф. Т. Д. Флоринского). *Кіевская старина*. 1900. Т. LXVIII, мартъ. С. 396–423.
2. Антропологическій типъ малороссовъ (Предварительное сообщеніе). *Кіевская старина*. 1895. Т. XLIX, іюнь. С. 323–331.
3. Библиографія. Записки Наукового товариства імени Шевченка. *Кіевская старина*. 1896. Т. LI, февраль. С. 73–75.
4. Библиографія. Покажчикъ нової української літератури (1798–1883 р.)/Зібравъ М. Комаровъ. Київ, 1883. *Кіевская старина*. 1883. Т. V, апрѣль. С. 867–873.
5. Библиографія. Провидник по вистави краевій у Львови. Львів, 1894. *Кіевская старина*. 1895. Т. L, іюль–августъ. С. 37–43.
6. В. Г-ко Споминки про жите і дѣяльність Володимира Барвѣньского. Львовъ, 1884. *Кіевская старина*. 1884. Т. VIII, мартъ. С. 489–491.
7. В. А. Библиографія. Ол. Барвѣньскій. Исторія Руси. Ч. VI. Львовъ, 1882. *Кіевская старина*. 1883. Т. V, мартъ. С. 649–651.
8. Вѣсти изъ Галичины. *Кіевская старина*. 1905. Т. LXXXVIII, февраль. С. 154–157.
9. Грушевський М. Спомини. *Публікація С. Білоконя*. Київ. 1988. №12. С. 116–139.
10. Грушевський М. Твори: у 50 т./редкол. П. Сохань, Я. Дашкевич, І. Гирич [та ін.]; голов. ред. П. Сохань. Т. 1: Серія «Суспільно-політичні твори (1894–1907)». Львів, 2002. 592 с.
11. Документы, извѣстія и замѣтки. У гуцулові. *Кіевская старина*. 1889. Т. XXVI, сентябрь. С. 765–770.
12. Драгомановъ М. П. А. И. Герценъ и его отношеніе къ польско-украинскому вопросу. *Кіевская старина*. 1906. Т. XCII, январь. С. 1–35.
13. Драгомановъ М. П. Украинскій вопросъ въ его историческомъ освѣщеніи. *Кіевская старина*. 1905. Т. XCI, ноябрь–декабрь. С. 143–172.
14. Евгений Желеховскій. (Некрологъ). *Кіевская старина*. 1885. Т. XI, мартъ. С. 594–596.
15. Ефремовъ С. Въ борьбѣ за просвѣщеніе. *Кіевская старина*. 1902. Т. LXXVI, февраль. С. 313–346.
16. Замлинський В., Палієнко М. Журнал «Киевская старина» під царською цензурою. *Український історичний журнал*. 1993. № 10. С. 62–76.
17. Ив. Франко. Захаръ Беркутъ. Образъ громадскаго жита Карпатской Руси въ XIII вѣцѣ. Львовъ, 1884. *Кіевская старина*. 1885. Т. XI, февраль. С. 369–376.

18. Изъ Львова въ Коломыю (Изъ путевыхъ записокъ Фр. Рѣгоря). *Кіевская старина*. 1896. Т. ЛІІ, январь. С. 10–31.
19. Ир. Ж-ій. Библиографія. «Славянскія извѣстія» 1890 г. о «Заграничной Руси». *Кіевская старина*. 1891. Т. XXXIV, августъ. С. 343–351.
20. Костомаровъ Н. П. А. Кулишъ и его послѣдняя литературная дѣятельность. *Кіевская старина*. 1883. Т. V, февраль. С. 221–234.
21. Къ вопросу о малорусскомъ языкѣ въ Галичинѣ. *Кіевская старина*. 1898. Т. LXII, сентябрь. С. 74–80.
22. Линниченко И. А. Научное значеніе западно-русской исторіи. *Кіевская старина*. Київ, 1889. Т. XXIV, январь. С. 187–203.
23. Лисенко М. Листи/авт.-упоряд. Р. М. Скорульська. Київ, 2004. 680 с.
24. Львівська національна наукова бібліотека (далі – ЛННБ) ім. В. Стефаника НАН України. Відділ рукописів. ф. 2 (Бібліотека «Народного дому»). Спр. 317 Б. 594 арк.
25. ЛННБ ім. В. Стефаника. Відділ рукописів. Ф. 11 (Барвінські). Спр. 4808. 9 арк.
26. ЛННБ ім. В. Стефаника. Відділ рукописів. Ф. 11. Спр. 4959. 4 арк.
27. ЛННБ ім. В. Стефаника. Відділ рукописів. Ф. 160 (Павлик М.). Спр. 42. 24 арк.
28. Матеріали къ исторіи національнаго движенія 60-х годовъ прошлаго вѣка. *Кіевская старина*. 1905. Т. LXXXVIII, февраль. С. 189–200.
29. Мацѣвич Л. Поляки и русины (къ исторіи ихъ бытовыхъ отношеній). *Кіевская старина*. 1882. Т. I, февраль. С. 301–312.
30. Миронъ. Къ исторіи просвѣщенія въ Галиціи. *Кіевская старина*. 1893. Т. XLIII, октябрь. С. 159–165.
31. Миронъ. Переписка Кулиша съ Володиміромъ Барвинскимъ въ первой половинѣ 1871 г. *Кіевская старина*. 1898. Т. LXIII, октябрь. С. 83–117.
32. Надъ Днѣстромъ. Разказъ изъ народной жизни на Буковинѣ Осипа Федьковича. *Кіевская старина*. 1890. Т. XXX, іюль. С. 105–116.
33. Науменко В. Книжная речъ у малороссовъ и русиновъ. *Кіевская старина*. 1899. Т. LXIV, январь. С. 134–142.
34. Науменко В. Подведемъ итоги! (Отвѣтъ на статьи въ «Кіевлянинѣ»: Вопросъ о литературномъ языкѣ въ Галиціи). *Кіевская старина*. 1899. Т. LXVI, августъ. С. 265–276.
35. Науменко В. Ревнителі русскаго языка въ Галиціи. *Кіевская старина*. 1899. Т. LXIV, мартъ. С. 444–452.
36. Науменко В. Решень ли проф. Т.Д. Флоринскимъ вопросъ о книжной малорусской рѣчи? *Кіевская старина*. 1900. Т. LXVIII, январь. С. 125–155.
37. Національна бібліотека України ім. В. Вернадського. Інститут рукописів. Ф. 112 («Кіевская старина»). Спр. 4. 12 арк.
38. Національна бібліотека України ім. В. Вернадського. Інститут рукописів. Ф. 112. Спр. 12. 77 арк.
39. Національна бібліотека України ім. В. Вернадського. Інститут рукописів. Ф. 112. Спр. 127. 6 арк.
40. Національна бібліотека України ім. В. Вернадського. Інститут рукописів. Ф. 112. Спр. 248. 3 арк.
41. Палієнко М. «Кіевская старина» (1882–1906): систематичний покажчик змісту журналу. Київ, 2005. 608 с.
42. Палієнко М. «Кіевская старина» (1882–1906): хронологічний покажчик змісту журналу. Київ, 2005. 480 с.
43. Палієнко М. «Кіевская старина» у громадському та науковому житті України (кінець XIX – початок XX ст.). Київ, 2005. 384 с.
44. Предстоящіе выборы въ Галиціи. *Кіевская старина*. 1900. Т. LXXI, ноябрь. С. 78, 79.
45. Програма очерковъ исторіи Малороссіи. *Кіевская старина*. 1896. Т. ЛІІ, февраль. С. I–VIII.
46. Райківський І. Відображення національного руху та українсько-польських відносин у Галичині на сторінках преси українських громадівців на підросійській Україні (60-і рр. XIX – початок XX ст.). *Galicja. Studia i materialy*. Rzeszów. 2015. N 1. S. 153–175.
47. Райківський І. Галичина на сторінках журналу «Кіевская старина» (1882–1906 рр.). *Україна соборна: зб. наук. ст. Вип. 2. Ч. III: Історична регіоналістика в контексті соборності України*. Київ, 2005. С. 167–177.
48. Райківський І. Ідея української національної єдності в громадському житті Галичини XIX століття. Івано-Франківськ, 2012. 932 с. + 16 с. іл.
49. Стефанъ Качала. (Некрологъ). *Кіевская старина*. 1889. Т. XXIV, февраль. С. 503–506.
50. Текущія извѣстія. *Кіевская старина*. 1903. Т. LXXXII, сентябрь. С. 127–133.
51. Ө. Н. Историческое значеніе базилианскаго ордена въ Галиціи и его настоящіе отношенія. *Кіевская старина*. 1885. Т. XIII, декабрь. С. 705–710.
52. Центральний державний історичний архів України, м. Київ (далі – ЦДАК України). Ф. 274 (Київське губернське жандармське управління). Оп. 1. Спр. 536. 155 арк.
53. Чикаленко Є. Уривок із споминів (1890–1900). *Літературно-науковий вістник*. Львів, 1924. Т. LXXXIII, книжка VI (червень). С. 129–144.
54. Я. Г. Къ исторіи галицко-русской письменности (Нѣсколько замѣчаній на письмо И. Вагилевича къ М. П. Погдину). *Кіевская старина*. 1883. Т. VI, августъ. С. 645–663.
55. Я. Г. Судьба одного галицко-русскаго ученаго (Къ біографіи Ивана Николаевича Вагилевича). *Кіевская старина*. 1883. Т. VI, іюль. С. 453–472.

Райковский Игорь. Отображение украинского национального движения Галиции в журнале «Киевская старина» (1882–1906 гг.). В статье освещается отражение на страницах журнала «Киевская старина» украинского национального движения в Галиции. В частности, обращается внимание на публикации по истории Галиции в контексте взаимоотношений местного населения с поляками и русскими. Проанализированы статьи на галицкую тематику известных украинских деятелей Н. Костомарова, В. Антоновича, Я. Головацкого, редактора журнала В. Науменко и др. Редакция поддерживала народовское течение, деятельность местной «Просвиты» и Общества им. Шевченко, подвергнув критике москвофилов, которые названы «quasi-русскими». Журнал давал представление о слабости связей подросийской Украины с Галицией, регулярно содержал информацию о жизни русинов-украинцев под австрийской властью, которая способствовала процессу формирования в общественном сознании идеи украинского национального единства.

Ключевые слова: журнал, общественная жизнь, национальное движение, национальное единство, Галиция.

Raikivskiy Igor. Reflection of Ukrainian National Movement of Galicia in the Magazine «Kyevskaya staryna» (1882–1906). The article of magazine «Kyevskaya staryna» describes a reflection of Ukrainian national movement in Galicia. In particular, the attention is paid to publications of Galicia history in the context of relations of local population with Poles and Russians. The articles in Galician topics of famous Ukrainian leaders such as M.Kostomarov, V.Antonovych, Ya.Holovats'ky, the editor of the magazine V.Naumenko etc are analysed. The edition supported people movement, the activity of local «Prosvita» and T.Shevchenko organization, where they criticised moskvofils, who were called «quasi-velykorusy». The magazine gave an idea about weakness of relations between Russian Ukraine and Galicia, but regularly contained the information about Rusyn-Ukrainian's life under Austrian authorities, that promoted formation process of Ukrainian national unity idea in public consciousness.

Key words: magazine, public life, national movement, national unity, Galicia.

Стаття надійшла до редколегії
15.09.2017 р.

УДК 94(477)

Руслана Давидюк

Євген Богуславський: проблеми співпраці з політичними режимами

У науковій статті на основі архівних документів проаналізовано життя педагога, очільника Вінницької міської філії Подільської губернської української ради Євгена Богуславського, який після поразки революції, емігрував до Польщі. У міжвоєнний період учителював, був послом польського сейму, займався політичною, редакторською, церковно-релігійною діяльністю у Волинському воєводстві. З'ясовано невідомі донині обставини життя Є. Богуславського в умовах нацистського та більшовицького режимів.

Ключові слова: українська революція, політична еміграція, посол, нацистський режим, більшовицька влада, МДБ.

Постановка наукової проблеми та її значення. У час відзначення 100-річчя Української революції особливої актуальності набуває дослідження життєписів її учасників. Якщо про українських діячів найвищого рангу написано багато, то діяльність представників так званого «другого ешелону» залишаються недослідженою. Тривалий час невідомими були навіть їхні прізвища, а зрештою, саме люди, здебільшого неординарні, громадсько активні реалізовували ці події. Відтак важливо через аналіз широких соціальних явищ побачити людину з її сильними й слабкими сторонами.

Мета наукової статті полягає в спробі проаналізувати проблеми співжиття з різними політичними режимами педагога, громадського й церковно-релігійного діяча Євгена Богуславського, простежити його участь в Українській революції, діяльність як політичного емігранта та посла польського сейму в міжвоєнний період, згодом – в'язня нацистського табору, секретного працівника органів МДБ.

Аналіз досліджень цієї проблеми. У сучасній історіографії аналізували сторінки міжвоєнної діяльності Є. Богуславського [2], зокрема що стосується дослідницького зацікавлення автора [9; 20]. Водночас загальні відомості про Є. Богуславського подекуди подано з неточностями [37]. Цілісно простежувати діяльність Євгена Богуславського стало можливим лише після вивчення його архівно-

¹ © Давидюк Р., 2017